

Tənzilə Səttar qızı Əliyeva⁷³

ƏLƏVİYYƏ BABAYEVANIN UŞAQ HEKAYƏLƏRİ

Ələviyyə Babayeva Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində istedadlı nasir, tərcüməçi, publisist, ssenarimüəllifi, əməkdar mədəniyyət işçisi kimi tanınmışdır. O, ədəbi aləmə 1936-cı ildə “Ədəbiyyat qəzeti”ndənəşr olunmuş “İki həyat” adlı hekayəsilə gəlmişdir.

Ömrünün 75 ilini ədəbiyyatımızın inkişafına həsr edən Ə. Babayeva, 63-dən çox kitabın müəllifi olmuşdur. O, əsasən, böyüklər üçün yazsa da, uşaqları da yaddan çıxarmamış, uşaq ədəbiyyatına böyük ehtiyac olduğunu hiss etdiyindən yaradıcılığını bu istiqamətə də yönəlmiş, həm orijinal hekayələri, povestləri, nağılları, həm də tərcümələri ilə bu sahədəki boşluğu doldurmağa çalışmışdır.

Onun uşaqlar üçün yazdığı “Mənim müəlliməm”, “Hekayələr”, “Tək ağac”, “Tut ağacı”, “Cehirli pillələr”, “Hörüklər”, “Anadil ağlayırdı”, “Süsən Sünbül”, “Kölgə”, “Yenə baharda”, “Mən tək deyiləm”, “Payızda”, “Kənd uşaqları”, “Böyürtkən mürəbbəsi” və s. kimi kitabları balaca oxucuların rəğbətini qazanmışdır.

Ə. Babayeva maraqlı hekayələr müəllifi kimi uşaqlar tərəfindən sevilən nasirlərdən biridir. Onun hekayələri mövzu, ideya və obrazlar aləminə görə çox zəngindir. Mövzu aktuallığı, zəruri ideyaların bədii inikası, obrazlar aləminin əlvanlığı və bütün bunların sənətkarlıq baxımından münasib şəkildə oxucuya çatdırılması onun yaradıcılığının uğurlu cəhətləridir. Dostluq və yoldaşlıq, əməksevərlik, böyüklərə hörmət, uşaqların həyatı, təhsili və tərbiyəsi, əməl və arzuları, məktəbə və elmə rəğbət, təmiz və səliqəli olmaq, Azərbaycanın rəngarəng təbiəti, heyvanlar aləmi, müharibəyə nifrət və s. Ə. Babayeva hekayələrinin başlıca məqsədidir.

Bu hekayələr süjetin aydın və maraqlı qurulması, uşaq obrazlarının qabarıq verilməsi, dilin bədii və sadə olması ilə diqqəti cəlb edir. Müəllif qısa və təbii ştrixlərlə öz kiçik qəhrəmanlarının daxili aləmini, psixologiyasını ifadə edir, onları asanlıqla oxucunun gözləri qarşısında canlandırır.

Bu fikirlərlə bağlı ədəbiyyatşünas Q. Namazov yazırdı: “Ə. Babayevahəmişə çalışır ki, öz fikirlərini uşaqların başa düşəcəyi bir dildə təsvir etsin. O, öz hekayələrində qəliz və çətin anlaşılan sözləri işlətmir. Yazıçı kiçik yaşlı uşaqlar üçün əsər yazmağın məsuliyyətini, böyük zəhmət tələb etdiyini başa düşür. Ona görə də oxucuların yaş xüsusiyyətlərini, səviyyələrini nəzərə alır, əsərin formasına, dilinə xüsusi diqqət yetirir”.

Yazıçının “Tək ağac” hekayəsi asan anlaşılabilir, dili və məzmunu ilə kiçik oxuculara onun önə çəkib qabartdığı məsləhəti izah etməkdədir. Balaca Nadir günlərin birində babası ilə ağacların altı ilə gedərkən isti havada yaşıl yarpaqlı ağacların necə kölgə saldığına tamaşa edib, onların yaratdığı sərinlikdən həzz alırdı. Lakin bir qədər getdikdən sonra onun gördüyü ağac bir az əvvəl gördüyü ağaclara bənzəmirdi.

Solğun yarpaqları cansız görünürdü. Yerdəki otlar belə saralmışdı. Bunu gören Nadiri maraqlandı və babasının ətəyindən dartıb ağacın niyə belə olduğu ilə maraqlandı. Baba da hər iki tərəfə baxıb izah etdi ki, meşədəki ağaclar birlikdə olduqları üçün bir-birilərini küləkdən və doludan qoruya bilirlər. Amma bu ağac burada təkdir, bir köməyi də yoxdur, odur ki, payız ona daha asan təsir edib.

Əsərin məzmunu ilə tanışlıq hekayənin daşdığı ideyanı tam anlamağa imkan verir - “Güc birlikdədir”. Həyatda nə olur olsun, tək halda zəifdir. İstər təbiət olsun, istər canlılar. Birgə olduqları zaman daha qüvvətli, daha həyat dolu, dözümlü və canlıdırlar. Bu anlayışı yazıçı belə yəndən izah edir və uşaqları düşündürür.

S.Ə.Şirvaninin “Aslan və iki öküz”, A. Səhhətin “Ayı və arılar” təmsillərində də uşaqlara “Güc birlikdədir” fikri aşılır. A. Səhhətin cəmi 10 misradan ibarət olan “Ayı və arılar” təmsilində arı təknəsindən bal yemək istəyən ayını arılar əlbir olub sancırlar. Buna dözə bilməyən ayı arıların kütləvi hücumuna məruz qalır, bal təknəsindən əlini üzüb qaçır. Ayı kimi güclü bir heyvanı məğlub edib qaçırdan, hərəsi təklikdə çox da böyük olmayan arıların düşməni qarşısında birləşməsi uşaqlarda birliyin faydası barədə təsəvvür yaradır.

Ə. Babayevanın “Sarı bülbül” hekayəsində əsərin qəhrəmanı olan balaca oğlan ona bağlı olan bülbül-qəfəsdə saxlayır. Ancaq bülbül qəfəsdə çox narahat görünür, o nə yeyir, nə su içir, nə də oxuyur. Bülbülün bu vəziyyəti balaca qəhrəmanı məyus edir. O düşünür ki, bülbül yəqin öz meşəsi, öz çiçəkləri üçün darıxır, ona görə də yemir, içmir və oxumur. Qardaşı ilə qərara gəlirlər ki, nənəsinin gül dipçəklərini

qəfəsin ətrafına düzsünlər. Bülbül gülləri görüb çox sevinir, yeməyini yeyir, suyunu içir. Onlar düşünür ki, bülbül indi oxuyacaq. Lakin bülbül yenə oxumur.

Günlərin birində oğlan qəfəsi təmizləyərkən, qəfəs açıq qalır və bülbül oranı tərək edib çölə çıxır, bir anda oxumağa başlayır. Oğlan bunu görüb çox sevinir. Bülbül oxuyub bitirir və uçub gedir. Bunu görən balaca qəhrəman çox üzülür və pəncərənin qarşısında oturub bülbülün qayıtmağını gözləyir.

Səhəri gün ana eyvanda sarı yumaq bir şey görür və hər kəsi çağırır ki, baxsınlar bu nədir? Bu, payızın qəfil soyuğundan qaxa dönmüş bülbül idi. Həmin o bülbül ki, azadlığı canından daha qiymətliydi...

Əsər balaca oxucularumüxtəlif çalarlı hisslər üzərində düşündürür. Yazıçı hər şeyi xırda detallı ilə düşünüb və qurub. Balaca qəhrəmanın hiss və sevincini duymaq, eyni zamanda da qəfəsdəki bülbülün halına acımaq əsərin hər bir hissəsindən sezilir.

Hekayədə yadda qalan əsas hissələrdən birincisi, balaca qardaşların qəfəsin ətrafını güllərlə bəzəməsidir. Qəfəsin ətrafı güllər və yaşıllıqla dolu olsa da bülbül oxumur. Yeyir, suyunu içir, amma oxumur. Sezilən məna ondadır ki, oranı evi bilir, ən azından evinə bənzədir və bu ona qidalanmağa həvəs verir, amma bu kifayət deyil. Çünki azad deyil. İkinci diqqət çəkən hissə isə bülbülün qəfəsdən çıxmasıdır. Azad olduğunu anladığında oxuması onun nə qədər sevinci olmasını ifadə edir. Bülbül həm evi üçün darıxır, həm də azadlığının nisgilini çəkirdi. Odur ki, birinci dəfə oxumadı, məhz qəfəsdən qurtulduğu zaman nəğməsini oxudu.

Hekayədə yazıçı uşaqlara başa salır ki, quşlar da insan kimi azad yaşamaq istəyir. Qəfəsdə bol yem və rahatlığın olmasına baxmayaraq bülbül çölü, çəmənini arzulayır, çünki o, bu zaman azaddır. Göründüyü kimi, hər necə olur olsun, ən dəyərli şey azadlıqdır. Azadlıq hissindən dəyərli heçnə ola bilməz. Yazıçının irəli çəkdiyi fikir də məhz budur.

Hekayə bizə M. Rzaquluzadənin “İki quş” əsərini xatırladır. Balaca Göyərçin də kol dibində büzülmüş torağay balasını evə gətirib bülbüllə bir qəfəsə salır. Lakin torağay qəfəsdə yaşamaq istəmir və bülbülə deyir ki, qəfəs çəmən deyil, zindandır. Bu sözləri eşidən Göyərçin səhvini başa düşüb quşları azadlığa buraxır.

Ə. Babayevanın hekayələri tanınmış türk yazıçısı Suat Dərvişin də diqqətini çəkmiş və o, sənətkarın hekayələrini yüksək qiymətləndirərək yazırdı: “Mən Ələviyyə Babayevanın hekayələrini oxumuşam. Hekayələr mənə çox maraqlı təsir bağışlayıb. O, gələcəyin böyük romançısı olacaq”.

Ə. Babayeva nədən yazırsa yazsın, bir müəllim kimi hərəkət edir, oxucusuna nəsə yeni bir şey öyrətməyə çalışır, onları ailə, iş, bağça və məktəb şəraitində göstərərək, həyatın müəyyən konkret sahəsilə tanış edir. Sənətkarın “Gülnaranın ad günü”, “Çörək əhvalatı”, “Böyürtkən mürəbbəsi”, “Lətifənin pəncəyi”, “Qız Kamil” hekayələrində həyat hadisələri uşaq təxəyyülünə uyğun şəkildə qələmə alınmışdır. Bu hekayələrin balaca qəhrəmanları qüsurlu və qəbahətlərə, yersiz hərəkətlərə görə əsərin sonunda cəzalanır, öz səhvlərinə görə utanır, xəcalət çəkirlər.

Kiçikyaşlı məktəblilər üçün yazılmış “Qız Kamil” hekayəsində Kamilin səliqəsizliyi tənqid olunur. Kamil hər səhər bağçaya gedəndə, gah qaloşlarını, gah şarfını, gah da papağını tapa bilmir. Bu səbəbdən anası və bacısı Firəngiz Kamili həmişə danlayır və istəyirlər ki, bağçadakı uşaqlar da onun səliqəsiz olduğunu bilsinlər.

Bir gün yenə bacısı Kamili bağçaya aparanda papağını nə qədər axtarırsa tapa bilmədi. O, məcbur olub başındakı yun ləçəyini açıb Kamilin başına bağladı. Bu, Kamilə pis təsir etsə də, danışa bilmədi. Qız ləçəyində Kamili görən uşaqlar ona “Qız Kamil” dedilər. Qız ləçəyi ilə gəzmək Kamilə böyük dərs oldu. Bu əhvalatdan sonra Kamil bağçadan gələn kimi səliqə ilə paltosunu, papağını öz yerindən asır, qaloşlarını da cütləyib qoyurdu.

Maraqlı süjet əsasında qurulan bu hekayə kiçik yaşlı uşaqlara paltarlarına qarşı səliqəli olmağı tövsiyə edir.

Uşaq ədəbiyyatında bu mövzuda yazılmış əsərlər içərisində M. Seyidzadənin “Gülməlidir” şeiri də xüsusi diqqət çəkir. Şeirdə Səfdər adlı pinti, tənbel bir məktəbli surəti təsvir olunur. O yuyunmaqdan qorxur, kitabı yazıb qaralayır, dəftərin vərəqlərini ləkələyir, Kamil kimi tez-tez papağını itirdiyindən məktəbə papaqsız gedir, ayaqqabları bağısız olur. Uşaqlar bu görünüşü ilə Səfdəri “gülməlidir” adlandırırlar. Lakin Ə. Babayevanın hekayəsindəki Kamil obrazı Səfdər obrazından fərqlənir. Qız ləçəyi ilə gəzmək Kamilə böyük dərs olduğu üçün bu əhvalatdan sonra o, paltarlarına qarşı çox səliqəli olur. Səfdər isə səliqəsiz görünüşü ilə “gülməli” kimi görünür. Bu şeiri oxuyan hər bir uşaq səliqəli olmağa çalışır ki, Səfdər kimi “gülməli” görünməsin.

“Lətifənin pencəyi” hekayəsində Tofiq adlı bir oğlan dərstdən sonra yollarda gəzib dolanmaq üçün özü bilərəkdən yolunu dəyişir, evin yolunu itirir. Bu zaman ona Lətifə və Nailə adlı məktəbli qızlar kömək edirlər. Onlar Tofiqdən hansı küçədə yaşadığını soruşanda, o, küçənin adını bilmədiyini deyir. Yolda Tofiq üşüdüyündən Lətifə pencəyini ona verir. Çoxlu axtarışdan sonra qızlar Tofiqilin evini tapır, onu valideynlərinə təhvil verirlər. Lakin Tofiqin valideynlərindən təşəkkür əvəzinə danlaq eşidəndə çox pis olurlar. Bundan məyus olan Lətifə pencəyini Tofiqdən almağı da unudur. Ertəsi gün Tofiqin anasıyanlıq anladığını başa düşüb məktəbə gəlir, qızlara öz təşəkkürünü bildirir və pencəyi də Lətifəyə verir. Hekayədə Lətifə ilə Nailənin bu xeyirxahlığı rəğbətləndirilir, dərstdən sonra evə getmək əvəzinə gününü yollarda keçirib, evlərinin yolunu azan, valideynlərini nigaran qoyan Tofiq kimi məktəblilər isə tənqid olunur.

Ə. Babayevanın hekayələri həcm baxımından yığcam olsa da, dərin mənası və aktuallığı ilə oxucunun diqqətini cəlb edir. Onun “Dınqılda, sazım”, “Yox, can nənə”, “Savaşdılar-Barışdılar”, “Hörüklər” və s. hekayələrində müxtəlif yaş xüsusiyyətlərinə malik olan uşaqların həyat tərzi, dünyaya baxışı, özlərinə məxsus xasiyyətləri təsvir edilmişdir. “Hörüklər” hekayəsində Həlimə həmişə təmiz geyimi, səliqəli hörükləri ilə hamının diqqətini cəlb edirdi. Hər kəs ona həsəd aparır, hər kəsə onu nümunə göstərib deyirdilər: “Baxın Həliməyə... Qız deyil, qızıdır. Qız gərək belə səliqəli olsun”. Ancaq bir gün Həlimə üst-başı səliqəsiz, saçları dağınıq dərse gəlir. Müəllim təəccüb edib səbəbini soruşanda, Sayalı nənəsinin xəstələndiyini deyir. Deməli, Həlimənin belə səliqəli olmasının səbəbi Sayalı nənəsi imiş. Bu hekayədə yazıçı uşaqlara başa salır ki, həmişə böyükərin köməyinə arxayın olmaq olmaz. Hər zaman səliqəli olmaq, baxımlı görünmək üçün bacardığınız qədər bunu özünüzün əldə etməyiniz lazımdır. “Sehrli pillələr” kitabına toplanmış “Süsən Sünbül”, “Sən Laləyə oxşama”, “Günah Məstanda imiş”, “Ağa Nəzərəm, belə gəzərəm”, “Niyə sözə baxmırsan?”, “Çörək əhvalatı və s. hekayələrdə yazıçı kiçik yaşlı uşaqların dostluğunu, səmimiyyətini, mehribançılığını, qayğıkeşliyini bu yaş xüsusiyyətinə xas olan xarakter və psixologiyasını bədii boyalarla qələmə almışdır.

Bu hekayələrdə uşaqların böyükərə xoş münasibəti, öz aralarında olan maraqlı söhbətləri, qarşılaşdıqları suallara cavabları, problemlərə, çətinliklərə cəsarətlə yanaşmaları, fikri fəaliyyətlərindəki yumor doğuran deyimləri və s. xarakterik xüsusiyyətlər bu əsərləri oxunaqlı edir.

Nasirin “Sən Laləyə oxşama” hekayəsində Gülzar cəsarətli, Lalə isə əksinə, çox qorxaq qızıdır. Gülzar bacısının qorxmamağı üçün əlindən gələni edir. Bildiyi bütün nağılları birləşdirib ona danışır. Nənə Laləyə cəsarətli olmağın insanı həmişə irəliyə aparacağını, qorxaqlığın isə pis keyfiyyət olduğunu söyləyir. Hekayə uşaqları qorxaqlıqdan əl çəkib, cəsarətli olmağa çağırır.

Ə. Babayevanın dərin mənası və aktuallığı ilə diqqəti cəlb edən hekayələrindən biri də “Çörək əhvalatı” hekayəsidir.

Hekayədə çörəyin necə əziyyət və zəhmətlə başa gəldiyindən bəhs olunur. Əsərdə təsvir olunan ata və nənə zəhmətkeş insanlardır. Onlar çörəyin, zəhmətin, əməyin nə olduğunu yaxşı bilirlər. Balaca Dürdanə isə zəhmətə qatlaşmadığından çörəyin qədir-qiyətini bilmir. Yalnız ona həsrət qaldıqda dəyərini anlayır. Hekayədə yazıçı uşaqlara başa salır ki, çörək ruzi-bərəkətdir, əsas qida məhsulumuzdur, onun qədrini bilmək, ona hörmətlə yanaşmaq lazımdır.

Lakin çox təəssüflər olsun ki, bu gün də çörəyin qədrini bilməyən, yeyib doyan kimi onu yerə tullayan uşaqlarımız var. Hər zaman küçələrdə atılmış çörək görəndə sevimli şairimiz T. Bayramın “Uşaqlıq xatirələri” şeirindəki misralar yada düşür:

Yollara atılmış çörək görəndə

Sanıram gözlərim tökülmüş yerə

Ə. Babayevanın uşaqlar tərəfindən sevilən hekayələrindən biri də “Günah Məstanda imiş” hekayəsidir. Şamil qaloşu olduğu halda, qaloşun niyə mövcud olduğuna deyir. Səhəri gün qaloşunun tayını itirir. O sahib olduğuna şükür edib sevinməyi üçün əlində olanını da itirir. Əsər uşaqları sahib olduqlarının dəyərini bilməyə və buna görə hər zaman sevinməyə, şükür etməyə çağırır.

Ə. Babayevanın tərbiyəvi xarakter daşıyan hekayələri çoxdur. Biz bu məqalədə onların müəyyən bir qisminə toxunduq. Onun dolğun məzmunlu və maraqlı hekayələrində uşaq təxəyyülünə uyğun şəkildə qələmə aldığı həyat hadisələri uşaqların dünyagörüşünə faydalı təsir göstərir, onlara gözəl hisslər, səmimi duyğular aşılayır.

Tanınmış ədəbiyyatşünas və şair R. Yusifoğlu sənətkarın uşaq əsərlərini qiymətləndirərək yazırdı: “Ə. Babayeva balalarımızın sevincinə səbəb olan kitabların önündə həmişə yaşıl işıq yandıranlardan biri

olmuşdur”.

Lakin çox təəssüflər olsun ki, balalarımız üçün zəngin bədii sərvət qoyub getmiş Ə. Babayevanın kitablarının bu gün kiril qrafikasında olması, həqiqətən, çox acınacaqlı haldır (“Şehirli pillələr” kitabından başqa). Əsərlərinə belə laqeyd münasibət hələ salığında qocaman yazıçını çox məyus etmişdi. Əminəm ki, lazımi təşkilatlar ömrünün 75 ilini ədəbiyyatımızın inkişafına həsr edən bu ustad sənətkarın kitablarının latın qrafikasından əşri barədə yəqin düşüncəklər.

ƏDƏBİYYAT

Ə. Babayeva. Hekayələr, Gənclik, Bakı, 1997

Ə. Babayeva. Şehirli pillələr, Gənclik, Bakı, 1974

Azərbaycan Yazıçılar Birliyi. “Ə. Babayeva”, Ədəbiyyat qəzeti, N31, B. 2011

Ç. Fərəcov. “Bəlkə, sabah olmadı”. Azərbaycan qəzeti, N 208, B. 2015

S. Hüseynoğlu. “Rəngli yuxular boyunca”, Ədəbiyyat qəzeti, N31, B. 2011

F. Xəlilzadə. “Qəhrəmanlarına bənzəyən yazıçı”, Kaspi, N158, B. 2014

Q. Namazov. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı. Bakı, 2007

C. Əhmədov. Uşaq və zaman. Bakı, 1986

V. Əliyev. 1970-80-ci illərdə Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının ideya-bədii istiqamətləri. Filologiya elmlər namizədi alimlikdərəcəsi almaq üçün dissertasiyanın avtoreferatı. B. 1997.

Açar sözlər: Uşaq ədəbiyyatı, Ə. Babayeva, hekayə, mövzu, ideya, obraz.

Key words: Child's literature, A. Babayeva, stories, theme, idea, image

Ключевые слова: Детская литература, А. Бабаева, рассказы, тема, образ.

STORIES WRITTEN FOR CHILDREN BY A. BABAYEVA

Summary

In the article the children's stories by A. Babayeva were analyzed. She is representative of the 60-80 s Azerbaijani children's literature. When choosing a topic, she always for the ones which were up to date and useful. She always focused on the educational essence whilst working on the topics. The artistic creativity of A. Babayeva is colorful in theme and idea. The stories are deep in meaning and full of imagery. Patriotism, kindness, love for work, enthusiasm for science and knowledge, respect for adults, responsibility, etc. are main purpose of her stories. Most of the characters in these stories are the peers of the kids. Surely these characters can influence children greatly. They make children truly love A. Babayeva's stories.

РАССКАЗЫ ДЛЯ ДЕТЕЙ А. БАБАЕВОЙ

Резюме

В статье были проанализированы рассказы для детей А. Бабаевой. Она является представителем Азербайджанской детской литературы 60-80-х годов. При выборе темы она всегда выбирала те, которые были современными и полезными. Она всегда фокусировалась на образовательной сущности, работая над темами. Художественное творчество А. Бабаевой богато темой и идеей. Истории имеют глубокий смысл и полны образов. Патриотизм, доброта, любовь к работе, энтузиазм к науке и знаниям, уважение к взрослым, ответственность и т. д. - главные цели ее рассказов. Большинство героев в этих рассказах – сверстники детей. Эти персонажи могут сильно повлиять на детей. Таким образом, дети по-настоящему любят рассказы А. Бабаевой.

RƏYÇİ: dos.S.Abbasova